

PORTRET: EUGENIU COȘERIU

EUGEN MUNTEANU*

Textul reprezintă preluarea articolului consacrat, în principiu, scriitorului E.C. din *Dicționarul general al literaturii române*, ediția a II-a, vol. al II-lea (Litera C), coord. gen. Eugen Simion, coord. și revizie Gabriela Danțiș, Gabriela Drăgoi, Laurențiu Hanganu, București, Editura Muzeului Literaturii Române, 2016, p. 687–690. Textul preluat aici reflectă normele de redactare și editare ale *Dicționarului* citat (cu excepția eliminării, aici, a paragrafului final al articolului, intitulat *Repere bibliografice*).

COȘERIU, Eugeniu (27.VII.1921, Mihăileni–Bălți – 7.IX.2002, Tübingen, Germania), filolog, prozator, eseist, traducător. Este fiul Zinaidei și al lui Ion Isaia Coșeriu, agent sanitar. A urmat Liceul „Ion Creangă” din Bălți, luându-și bacalaureatul la Soroca în 1939. În același an își începe studiile universitare la Iași, unde frecventează cursuri de filologie românească, slavistică, filosofie și drept, având ca profesori, între alții, pe Iorgu Iordan, Petru Caraman, G. Călinescu, Dumitru Găzdaru, G. Ivănescu, Octav Botez, I.M. Marinescu, Giorge Pascu, Gh.I. Brătianu. În iulie 1940, aflat în vacanță la Mihăileni, trăiește trauma ocupării Basarabiei de către sovietici. Reușește în extremis, împreună cu tatăl său, să treacă Prutul și să se refugieze la Iași. Prin intermediul Institutului Italian de Cultură din București, obține o bursă, pe care o va fructifica timp de patru ani (1940–1944), studiind la Roma romanistică și slavistică; va continua la Padova (1944–1945) și la Milano (filosofie) până în 1949, luând licența în litere la Roma (1944) cu teza *Su gli influssi della poesia epica francese medievale sulla poesia epica popolare degli Slavi meridionali*, coordonată de slavistul Giovanni Maver, și în filosofie la Milano (1949) cu teza *L'evoluzione delle idee estetiche in Romania*, coordonată de Antonio Banfi. Asumându-și condiția de exilat, C. traversează o lungă perioadă de privațiuni, câștigându-și pâinea ca redactor la ziarul „Corriere Lombardo” (1945–1949) și ca lector de limba română la Universitatea din Milano (1947–1950), făcând traduceri,

* Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, România.

printre care *Artă și valoare* și *Orizont și stil* de Lucian Blaga (1946, în colaborare cu Mircea Popescu), sau redactând articole pentru *Enciclopedia Hoepli*. Statutul de apatrid încetează în 1951, când în Uruguay i se oferă posibilitatea de a funcționa ca profesor de lingvistică generală și indoeuropeană, ca director al Departamentului de lingvistică la Universitatea din Montevideo și, deopotrivă, profesor de lingvistică generală, romanistică și hispanică la Instituto de Profesores Artigas; în 1958 primește și cetățenia uruguayană. Reușește, în cei doisprezece ani ai sejurului latino-american, să își creeze o reputație internațională solidă, de teoretician original și de lingvist cu o vastă arie de preocupări, ceea ce a determinat chemarea lui ca profesor invitat la universitățile din Coimbra (decembrie 1960 – februarie 1961), Bonn (noiembrie 1961 – februarie 1963), Frankfurt am Main (mai 1962 – februarie 1963). În mai 1963 obține un post definitiv de profesor de filologie romanică la Universitatea din Tübingen, pentru ca, începând cu 1966, să își asume și Catedra de lingvistică generală la aceeași universitate. În anii 1972–1973, 1977–1978 a îndeplinit și funcția de profesor asociat la Universitatea din Strasbourg.

C. a creat o școală prestigioasă de lingvistică la Tübingen, cu reprezentanți de marcă în câteva mari universități din lume, din Germania până în Japonia și în cele două Americi. Principalele domenii în care aduce contribuții majore sunt istoria filosofiei limbajului și a lingvisticii, teoria limbii și filosofia limbajului, semantică, gramatică, istoria și arhitectura limbilor. După 1989 și-a dedicat o bună parte din activitate diseminării ideilor sale în România și s-a implicat deopotrivă și în „lupta pentru limbă și grafie” a compatrioților săi basarabeni. Meritele excepționale i-au fost recunoscute printr-un număr de circa cincizeci de titluri de *doctor honoris causa*, la care se adaugă alegerea sa ca membru de onoare al unor importante academii, precum Academia Română, Academia Republicii Moldova, Academia Norvegiei, Academia Finlandei, Academia Braziliană, Academia din Heidelberg ș.a. A fost președinte al Societății Internaționale de Lingvistică Europeană (1969–1970) și al Societății Internaționale de Lingvistică Romanică (1980–1983), președinte al Asociației Internaționale de Studii Române (Amsterdam, din 1983) ș.a. Operele lui științifice au fost scrise în spaniolă, germană, italiană și traduse apoi în numeroase limbi, între care română, japoneză, rusă, portugheză, engleză, franceză, bulgară etc. I-au fost dedicate numeroase volume omagiale sau comemorative în Germania, Spania, România, Republica Moldova ș.a. Bucurându-se de o constituție fizică solidă și de o voință de fier, înzestrat cu o memorie fabuloasă și cu o putere de muncă ieșită din comun, poliglot desăvârșit (avea o cunoaștere profundă a limbilor clasice, vorbea și scria fluent și nuanțat în limbile română, italiană, spaniolă, germană, franceză, cunoștea foarte bine și cele mai importante limbi slave și germanice), C. a lăsat posterității imaginea unei personalități polimorfe, magistrul autoritar, protector și altruist, dar și gânditor îndrăzneț, cu vocația universalității, aspirând continuu spre marile construcții intelectuale, spre explorarea necunoscutului și spre lărgirea limitelor cunoașterii umane.

Cu multe elemente de originalitate, calificată prin etichete precum „realism lingvistic”, „lingvistică funcțională” sau „lingvistică integrală”, doctrina lingvistică a lui C. este socotită de mulți specialiști drept sinteza supremă a lingvisticii post-saussuriene. Incluzând lingvistica între științele spiritului sau ale culturii, C. o așază pe fundamente filosofice solide, reperate sale principale fiind mari gânditori precum Platon, Aristotel, Sfântul Augustin, modiștii din scolastică, Leibniz, Giambattista Vico, Hegel, Kant și mai ales Wilhelm von Humboldt. Una din „revoluțiile copernicane” operate de el constă în asumarea structuralismului ca rezervor de distincții și concepte, dar și în depășirea limitelor acestuia, prin întoarcerea la înțelegerea humboldtiană a limbajului ca *energeia*, activitate creatoare continuă, definitorie pentru ființa umană; ceea ce există realmente nu sunt sistemele lingvistice, ci actele de vorbire, mai precis indivizii care vorbesc. Caracterul dialogal, intersubiectivitatea și semanticitatea sunt caracteristicile esențiale ale limbajului, alături de funcțiile sale instrumental-comunicativă și cognitivă. O consecință a acestei poziționări teoretice o constituie prioritatea acordată nivelului semantic al limbii în raport cu cel gramatical și cu cel pragmatic. Aplicând vechea distincție aristotelică, C. afirmă că, asemenea a tot ce există, și limbajul poate fi privit și înțeles într-o triplă perspectivă – universală, istorică și individuală. La nivelul universal se află limbajul ca atare, capacitatea omului de a emite semne inteligibile, pentru el și pentru semenii, orice ființă umană deținând o „competență elocuțională”. La al doilea nivel, limbajul se particularizează în „limbi istorice”, definite ca „ființe istorice”, creații ale comunităților umane, prezentându-se ca „tehnici tradiționale ale vorbirii”. În limbile istorice se manifestă actul de semnificare, semnificațiile fiind proprii fiecărei limbi în parte. Capacitatea individului de a înțelege și de a întrebuința în mod creator limba comunității sale reprezintă „competența idiomatică”. În fine, nivelul individual al înțelegerii limbajului se referă la actele de vorbire concrete, enunțurile și textele, la faptul că individul vorbitor își verifică „competența expresivă” operând cu sensuri. Ingenioasă este și soluția oferită de C. la vechea dispută privitoare la natura „logică” sau „non-logică” a enunțurilor verbale. Apelând iarăși la concepte aristotelice, el afirmă că, departe de a fi central și esențial, enunțul logic (*logos apophantikos*) este doar o subspecie a enunțului semantic (*logos semantikos*), alături de enunțul practic (*logos pragmatikos*) sau de enunțul poetic (*logos poetikos*). Cu alte cuvinte, semanticitatea actelor verbale este anterioară oricărei alte determinări, inclusiv celei de natură logică. Cu o argumentare convingătoare, se resping în mod radical concepțiile structuraliste despre limbajul poetic înțeles ca „abatere” de la un nivel neutru al limbii („gradul zero al scriiturii”, după Roland Barthes) și, implicit, despre „literaritate” înțeleasă ca acumulare de „figuri de stil” sau „ornamente”. Reluând, în cadrul unei construcții argumentative impecabile, vechi intuiții ale unor mari poeți sau ale unor gânditori precum Giambattista Vico, Wilhelm von Humboldt, Karl Vossler sau Benedetto Croce, C. arată că, de fapt, așa-numitul limbaj poetic reprezintă limbajul însuși, în toată plenitudinea lui, cu toate funcțiile sale active, înainte și dincolo de orice restricție sau

delimitare ulterioară, cum ar fi standardizarea proprie limbilor literare sau specializarea proprie limbajelor tehnice sau științifice. O parte dintre consecințele acestei idei fecunde au fost discutate într-o lucrare dedicată „lingvisticii textului” (*Textlinguistik*, 1980), înțeleasă ca o „hermeneutică a sensului”. Importante sunt și ideile privind teoria traducerii, domeniu în care se înscriu numeroase studii, întinse pe mai bine de trei decenii. C. consideră că traducerea nu este decât o activitate particulară a vorbirii, făcându-se cu un conținut deja dat. După opinia lui, transpunerea literală este mai degrabă nontraducere, întrucât nu limba se traduce, ea fiind doar un instrument, ci conținutul unui text; traducătorul ar trebui să fie, de aceea, concomitent un foarte bun tehnician și un artist autentic.

Debutul literar propriu-zis al lui C., după cel școlar în 1937, cu versuri în revista „Crenguța”, unde publică și eseu *Cronicarii*, îl constituie schița *Mozaic arab*, apărută în numărul din mai–iunie 1939 al publicației „Itinerar” din Chișinău. În scurta perioadă a studiilor ieșene colaborează în 1939 cu eseuri de critică literară, versuri (unele în latină) și schițe la „Jurnalul literar” al lui G. Călinescu, bucurându-se de atenția și încurajările criticului, care, în *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, îi conturează un portret succint unde e intuit potențialul viitorului savant: „preatânărul basarabean Eugen Coșeriu, turbulent, dar lesne orientabil în toate ramurile culturii”. C. scrie și la „Revista critică”, „Însemnări ieșene”, „Cuget moldovenesc”, „Moldova”, „Viața Basarabiei”, „Viața românească”, „Arhiva”. La poezie va reveni târziu, în anii '90 ai secolului trecut, când reia un motiv frecventat și anterior. Rememorând genocidul sovietic din stânga Prutului, semnează, în revista „Limba Română” din Chișinău, versuri care pot fi definite întru totul ca „litaniile moldave”. Mai semnificative sunt cele douăsprezece schițe publicate inițial în limba italiană între 1946 și 1950 în „Corriere Lombardo” și în „L'Europeo”, unele retipărite în versiune spaniolă în diferite ziare din Montevideo și adunate târziu în volumul *La stagione delle piogge* (1988), versiunea în limba română a acestor piese fiind editată la Cluj-Napoca în 1992. Tipul de proză scurtă practicat de C. a fost pus în relație cu „literatura alegorică” (Dan Mănuță), s-a vorbit despre autor ca despre un „precursor al absurdului” (Mihai Cimpoi), care se situează prin formula lui „într-o stranie inactualitate” în raport cu poetica neorealismului italian, dominantă în epocă (Cornel Mihai Ionescu). Comentatorii au mai remarcat ecouri din scrierile lui Dino Buzzati, Eugen Ionescu sau Mircea Eliade. Totuși, singurul reper și model pe care și l-a recunoscut autorul în mod explicit a fost Franz Kafka. Fapt este că „glumele” (*scherzi*) lui rețin atenția prin forța sugestiei unor universuri paralele, prin descrierea minuțioasă și precisă a unor stări și întâmplări aparent banale, care conțin de cele mai multe ori o simbolistică neliniștitoare. Absurde sau fantastice nu sunt întâmplările povestite ca atare, ci sugestia unei metarealități pregnante și atotprezente. În cea dintâi schiță a volumului, *Cai negri pe drumul spre Petersburg*, de exemplu, halucinațiile din ultimele momente de viață ale unui bătrân revoluționar bolșevic reprezintă fundalul unei simbolistici a morții și a destrămării, în care au fost descifrate trimiteri la simbolistica politeismului hindus.

Într-o altă schiță, *Lupi în Calle Sucre*, misterul neliniștitor irumpe în existența pașnică a unei familii italiene burgheze din Montevideo sub forma unei invazii de lupi, eveniment meteoric, trăit și interpretat diferit de membrii familiei. În *Omul cu floarea în buzunar*, paradoxul și sugestia absurdului provin din confuzia sensurilor multiple și contradictorii pe care le poate avea oferirea unei flori unui funcționar public. Originalitatea viziunii artistice și virtuozitatea stilistică din proza lui C. sunt elemente care pot determina regretul că evoluția către un destin de excepție în spațiul științei a fost posibilă și prin sacrificarea unui talent literar autentic.

SCRIERI: *Introducción a la lingüística*, Montevideo 1951; ed. (*Introducere în lingvistică*), tr. Elena Ardeleanu și Eugenia Bojoga, pref. Mircea Borcilă, Cluj-Napoca, 1995; *Sistema, norma y habla*, Montevideo, 1952; *Sincronía, diacronía e historia*, Montevideo, 1958; ed. (*Sincronie, diacronie și istorie*), tr. Nicolae Saramandu, București, 1997; *Die Geschichte der Sprachphilosophie von der Antike bis zur Gegenwart. Eine Übersicht*, I–II, Tübingen, 1969–1972; ed. (*Istoria filosofiei limbajului de la începuturi până la Rousseau*), augmentată Jörn Albrecht, pref. Jürgen Trabant, tr. și îngr. Eugen Munteanu și Mădălina Ungureanu, pref. Eugen Munteanu, București, 2011; *Estudios de lingüística romanica*, Madrid, 1977; *Textlinguistik. Eine Einführung*, Tübingen, 1980; *La stagione delle piogge*, Tübingen, 1988; ed. (*Anotimpul ploilor*), tr. Adriana Gorăscu, postfață Cornel Mihai Ionescu, Cluj-Napoca, 1992; *Prelegeri și conferințe (1992–1993)*, Iași, 1994; *Lingvistica din perspectivă spațială și antropologică*, îngr. Stelian Dumistrăcel, pref. Silviu Berejan, Chișinău, 1994; *Teoria limbajului și lingvistica generală*, îngr. Nicolae Saramandu, București, 2004; *Universul din scoică*, Chișinău, 2004; *Limba română – limbă romanică*, îngr. Nicolae Saramandu, București, 2005; *Omul și limbajul său*, îngr. și pref. Dorel Fânar, Iași, 2009. **Traduceri:** Lucian Blaga, *Arte e valore*, Milano, 1946 (în colaborare cu Mircea Popescu), *Orizzonte e stile*, îngr. Antonio Banfi, Milano, 1946 (în colaborare cu Mircea Popescu).

PORTRAIT OF EUGENIO COSERIU

ABSTRACT

Taking the article dedicated to Eugenio Coseriu in *The General Dictionary of Romanian Literature* (in print) as a point of departure, the aim of this presentation is to briefly underline the main data of Eugenio Coseriu's life and work. Born in Mihăileni (Bălți), in a Romanian family, in 1921, he lived the Bessarabian trauma of 1940 and managed to take refuge into Romania, along with his father. Already a student of the University of Iași, he then continued his studies abroad, in Italy, taking his PhD in linguistics and philosophy. Since 1951, his professional career took an ascendant course: he taught Indo-European Linguistics at the University of the Republic in Uruguay, then at the Universities of Málaga, Navarra, Coimbra, Bonn and Frankfurt, after which he settled at the University of Tübingen, as Professor of Romance Linguistics and General Linguistics until his retirement in 1991. A *doctor honoris causa* and member of highly praised scientific international

committees, he received the highest academic recognition of some European and American states. He created a prestigious linguistic school in Tübingen, therefore, he was mostly acclaimed as a German scholar, although his works are written in Spanish, German, French, Italian and Romanian. His most brilliant contributions embrace the history of the philosophy of language, the history of Romance linguistics, semantics, syntax, the history and architecture of languages. After 1989, he also committed himself to the Moldovan fight for the right to use Romanian language and Romanian orthography. The final part of the article gets more into detail, following some of the most original Coserian contributions to the 20th century linguistics and listing the most important of his numerous publications, to conclude that the scientist was an equally gifted writer and that no matter the domain, he achieved remarkable, when not cardinal, results.

Keywords: *Eugenio Coseriu, Romance linguistics, general linguistics, history of the philosophy of language, semantics, syntax, history and architecture of languages.*